

TOM
PHILLIPS

Z M

KAIP
MES VISKĄ
SU*IKOM

GLAUSTA
MŪSŲ
NESĖKMIŲ
ISTORIJA

baltos lankos

E S

Tom Phillips

Žmonės

Kaip mes viską su*ikom.
Glausta mūsų nesėkmių istorija

Iš anglų kalbos vertė Aidas Jurašius

baltos lankos

Prologas

Pasišikimų pradžia

Kadaise, prieš daugelį daugelį metų, virš didžiulės per Etiopiją tekančios upės slėnių ir lygumų kylant saulei, ant vieno medžio šakos drybsojo jauna beždžionė.

Mes negalime žinoti, ką ji tą dieną galvojo ar veikė. Galbūt svarstė, ko čia užkandus, su kuo susiporavus, o gal tiesiog dairėsi į šalis ieškodama geresnio medžio. Ji tikrai nežinojo, kad tos dienos įvykiai pavers ją visų laikų garsiausia beždžionių rūšies atstove: net jei kaip nors būtumėte jai tai pasakęs, šlovės sąvoka jai neturėtų jokios prasmės. Nežinojo ji ir to, kad yra Etiopijoje, mat visa tai vyko prieš milijonus metų, kai dar niekam nebuvo šovusi į galvą įstabi mintis braižyti žemėlapyje linijas ir suteikti toms formoms pavadinimus, kad paskui galėtume dėl jų kariauti.

Ši beždžionė ir jos giminaičiai truputį skyrėsi nuo kitų to meto beždžionių: jų klubai ir kojos buvo kiek neįprasti, todėl jos keistokai judėdavo. Jos išlipo iš medžių ir ėmė vaikščioti po savaną stačiomis – dėl šio pokyčio laikui bėgant atsirasiu aš, jūs ir bet kuris kitas šios planetos žmogus. Mūsų beždžionė šito nežinojo, bet ji gyveno užsimezgant vienai nuostabiausių visų laikų istorijų. Netrukus turėjo prasidėti didžioji žmonijos kelionė.

O tada ji iškrito iš medžio ir užsimušė.

Maždaug po 3,2 mln. metų jos suakmenėjusius kaulus iškasė būrys kitokių beždžionių – kai kurios iš jų dabar turi mokslų daktaro laipsnį. Tai nutiko XX a. 7-ajame dešimtmetyje, klausantis be galo populiarios grupės iš Liverpulio dainos, taigi beždžionę buvo nutarta pavadinti Lucy. Ji priklausė iki tol nežinotai rūšiai – dabar ją vadiname *Australopithecus afarensis* – ir buvo paskelbta „trūkstamąja jungtimi“ tarp žmonių ir beždžionių. Lucy atradimas pakerėjo pasaulį: apie ją daug kalbėta, jos skeletas daugelį metų buvo vežiojamas po JAV, o dabar ji yra tikra žvaigždė Etiopijos nacionaliniame muziejuje Adis Abeboje.

Bet vis dėlto vienintelė priežastis, kodėl mes apie ją žinome, – ta, kad Lucy, atvirai kalbant, susimovė. Žvelgiant į praeitį visiškai akivaizdu, kad šis įvykis tapo šablonu to, kaip viskas rutuliosis toliau.

Ši knyga – apie žmones ir jų neįtikėtiną gebėjimą viską sumauti. Apie tai, kodėl šalia kiekvieno pasiekimo, keliančio pasididžiavimą, kad esi žmogus (menas, mokslas, aludės), yra kažkas, kas verčia suglumus iš nevilties purtyti galvą (karas, gamtos tarša, oro uostų aludės).

Visai įmanoma, kad, nepaisant jūsų asmeninių pažiūrų ir politinių įsitikinimų, kažkurią pastarojo meto akimirką apžvelgėte pasaulio padėtį ir tyliai sau pagalvojote: šūdas, ko gi mes pridirbom?

Ši knyga parašyta tam, kad taptų mažyčių paguodos grūdeliu: nesijaudinkite, mes *visada* tokie buvome. Ir vis dar esame!

(Kai rašau šiuos žodžius, likusios kelios savaitės iki Donaldso Trumpo ir Kim Jong Uno susitikimo dėl branduolinio saugumo – jis gali įvykti arba neįvykti, praeiti gerai arba baigtis nesėkme. Deja, kadangi spaudžia galutinis terminas, kada turiu atiduoti šį tekstą, nespėsiu sužinoti, ar visi išlėksim į orą. Taigi rašysiu

remdamasis prielaida: jeigu skaitote šią knygą, vadinasi, ištempėm bent jau iki birželio galo.)

Esama daugybės knygų apie puikiausius žmonijos pasiekimus, didžius lyderius, genialius išradėjus, nepalenkiamą žmogaus dvasią. Prirašyta ir krūvos veikalų apie mūsų padarytas klaidas: tiek individualias, tiek visuotines. Bet nedaug knygų apie tai, kaip mes vis iš naujo katastrofiškai, iš esmės prisidirbame.

Likimo ironija, rodos, išties teikianti džiaugsmą šiai visatai, ta, kad mes tokiu didžiuliu mastu prikrevčiame kvailysčių dėl visiškai tų pačių priežasčių, kurios skiria mus nuo gyvūnų ir leidžia pasiekti didybę. Žmonės geba įžiūrėti šio pasaulio struktūras ir modelius, gali bendrauti vienas su kitu ir įsivaizduoti ateitį: jeigu mes tiesiog pakeisime *šį dalyką*, tada nutiks *anas dalykas* – ir pasaulis taps šiek tiek geresnis.

Bėda tik ta, kad... na, šiuos reikalus mes ne itin išmanome. Bet koks sąžiningas žmonijos veiklos šiose srityse įvertinimas atrodo lyg žiaurus kasmetinis darbo įvertinimas, kurį parašė jūsų nekenčiantis viršininkas. Mes matome modelius ten, kur jų nėra. Mūsų bendravimo įgūdžiai... na, kartais turi trūkumų. Ir mums labai prastai sekasi suprasti, kad pakeitus *šį dalyką* mes atsidursime prie *kito*, tada – prie *net dar blogesnio*, o galiausiai viskas baigsis šauksmu: *Dieve, tas dalykas vyksta, kaip mums tai sustabdyti?*

Kad ir į kokias aukštybes žmonija pakyla, kad ir kokius iššūkius įveikiame, visada kažkur čia pat, už kampo, lūkuriuoja katastrofa. Pavyzdžiui: vieną akimirką jūs esate Sigurdas Galingasis (IX a. Norvegijos Orknio grafas), po pergalingo mūšio jojantis namo su prie balno tabaluojančia nugalėto priešo Máelo Brigte'o Atsikišusio Danties galva.

Kitą akimirką jūs... na, jūs – Sigurdas Galingasis, po kelių dienų mirštantis nuo infekcijos, kurią sukėlė atsikišęs Máelo

Brigte'o priekinis dantis, įdrėskęs jums koją, kai pergalingai jojote namo gabendamas jo nukirstą galvą.

Taip, tiesa: Sigurdas Galingasis į karo istoriją įėjo dėl abejotinos šlovės, mat jį nužudė priešas, kuriam jis pats prieš keletą valandų buvo nukirtęs galvą. Ir tai mums duoda kelias svarbias pamokas: 1) negalima pasiduoti puikybei ir 2) reikia rinktis priešus su gerai prižiūrimais dantimis. Puikybė ir po jos einantis nuopuolis bus pagrindinė šios knygos tema. O besidomintieji istorine odontologijos raida turbūt liks nusivylę.

(Verta paminėti ir tai, jog Sigurdas Galingasis ir Máelas Brigitte'as Atsikišęs Dantis kovėsi tik todėl, kad Sigurdas metė jam iššūkį stoti į mūsų „kiekvienam atsivedus po keturiasdešimt karių“. Máelas Brigitte'as sutiko, o tada Sigurdas pasirodė kovos lauke su aštuoniasdešimčia vyrų. Taigi Sigurdo istorijoje galimai slypi dar vienas pamokymas: labai svarbu nebūti visišku šunsnukiu, – gal ir keista, bet tai taip pat bus dažna šios knygos tema.)

Sigurdas – tik vienas iš daugelio nelaimėlių, kuriuos istorija prisimena ne dėl pergalių, o labiau dėl nesėkmių. Dešimtyje šios knygos skyrių apžvelgsime visą žmonijos istoriją ir aptarsime jos klaidų sąrašą. Švelnus perspėjimas: jei nesate linkę džiaugtis kitų nesėkmėmis, pats metas nustoti skaityti šią knygą.

Žmonijos pažangos istorija prasideda nuo mūsų gebėjimo mąstyti ir kurti. Tai atskiria žmones nuo kitų gyvūnų, bet lygiai taip pat verčia mus nuolatos visiškai apsikvailinti.

1-ame šios knygos skyriuje („Kodėl jūsų smegenys yra idiotės“) papasakosime, kuo buvo savitas mūsų protėvių mąstymas ir kaip mūsų bandymai suvokti pasaulį baigiasi tuo, kad protas ima krėsti šunybes, apgauna mus ir priveda prie siaubingų sprendimų.

2-ame skyriuje („O pas jus čia gražu“) persikelsime į laikus, kai atsirado žemės ūkis ir mes ėmėme formuoti aplinkinį pasaulį, be to, aptarsime, kaip iš savo gyvenamosios vietos nuolatos

padarome visišką netvarką, nes vis nesugebame rimtai apmąstyti, kaip atsakyti į klausimą: ei, o kas blogiausio gali nutikti, jei nukreipsim šios upės vagą?

Paskui, 3-iame skyriuje („Gyvybė... hm... randa sau kelią“), apžvelgsime savo kerėpliškus bandymus valdyti gamtą ir, be kita ko, pamatysime, kaip pirmininkas Mao Dzedongas ir keistokas Williamo Shakespeare'o gerbėjas sugebėjo sukelti veidrodinį atspindį primenančias katastrofas, nes tinkamai neįvertino paukščių.

Ankstyvosioms bendruomenėms vystantis ir sudėtingėjant tapo aišku, kad mums prireiks žmonių, priimančių sprendimus. Taigi 4-ame skyriuje („Sek paskui vadą“) aptarsime pačius blogiausius ir lyderio vardo neverčiausius žmones, o 5-ame skyriuje („Žmonių valdžia“) pažiūrėsime, ar demokratija atneša ką geriau.

Nepaisant žmonijos gebėjimo formuoti aplinkinį pasaulį, tikrasis mūsų potencialas atrodyti visiškais idiotais atsiskleidė, kai ėmėme keliauti ir susidūrėme su kitomis civilizacijomis. Štai tada išties atsipalaidavome ir reikalai pasisuko visai katastrofiška linkme.

6-ame skyriuje („Karas. Hm. Kam jis į naudą?“) pamatysime, kokia ilga mūsų beprasmių kovų istorija, ir aptarsime kai kuriuos kvailiausius su tuo susijusius nutikimus – pavyzdžiui, kaip viena armija sugebėjo pralaimėti kovą, priešininkams net nepasirodžius mūšio lauke, arba kaip šuniui ant uodegos nuėjo tobulai suplanuotas antpuolis, nes buvo pamiršta, kad yra toks dalykas kaip laiko juostos.

Paskui, 7-ame skyriuje („Be galo linksmas ir smagus kolonializmo vakarėlis“), su didvyriškomis atradimų amžiaus asmenybėmis patrauksime į nežinomas žemes ir išsiaiškinsime (dėmesio, atskleidžiamos tolesnio teksto detalės), kad kolonializmas buvo siaubingas reikalas.

8-as skyrius („Diplomatijos vadovas mulkiams ir (arba) dartiniam prezidentui“) bus mums pamoka, kaip svarbu maloniai

palaikyti santykius tarp skirtingų kultūrų: pavyzdžiui, čia sužinosime, kaip chorezmsachų imperijos valdovas padarė blogiausią politinį sprendimą istorijoje. (Tai susiję su nudegintomis barzdomis.)

Pastaraisiais amžiais mokslo ir technologijų pasiekimai atvedė mus į precedento neturinčių inovacijų, greitos kaitos ir jaudinančių naujų būdų žmonijai susimauti laikotarpį. Visa tai – 9-o skyriaus („Sumauta technologijų karštinė“) tema; čia pamatysime, kaip mokslas ne visada išeina į gera – pavyzdžiui, kalbėsime apie mįslingą spinduliavimą, kurį galėjo matyti tik prancūzai, ir žmogų, kuris padarė netgi ne vieną, o dvi didžiausias XX a. klaidas.

Be galo spartūs šiulaikinio pasaulio pokyčiai gali gerokai trikdyti, taigi 10-ame skyriuje („Glausta istorija apie negebėjimą numatyti“) kalbėsime būtent apie tai, kaip dažnai mums nepavykdavo pastebėti siaubingų prie mūsų artėjančių naujovių.

Galiausia epilogė („Ateities pasiškimai“) imsime edukacinės užduoties – atspėti, kaip atrodys per kelis artimiausius amžius žmonijos iškrėstos kvailystės – ir priesime išvadą, kad ateityje galbūt pateksime į kosminį kalėjimą, kurį pasidarysime patys iš savo išmestų šiukšlių.

Ši knyga yra apie istoriją ir tai, kaip viskas pakrypsta į blogą. Tai, gi, suprantama, verta pabrėžti, kad istoriją mes dažnai suprantame labai klaidingai.

Bėda ta, kad istorija – labai slidus reikalas: daugybė įvykių liko neaprašyti, o didelė dalis autorių galėjo klysti, būti išprotėję, linkę meluoti ar rasistinių pažiūrų (o dažnai pasižymėdavo visomis šiomis savybėmis). Mes žinome apie Sigurdą Galingąjį, nes jis minimas dviejuose dokumentuose: sagose *Žemės ratas* (*Heimskringla*) ir *Orknio saga* (*Orkneyinga*). Bet kaip išsiaiškinti,

ar ten parašyta tiesa? Ar galime būti visiškai tikri, kad tai nėra tik senajai Norvegijai suvokiamas pokštas, kurio prasmė mums neįkandama?

Negalime. Tikrai negalime – nepaisant nuostabaus darbo, atlikto istorikų, archeologų ir tuzino kitų sričių specialistų. Tai, dėl ko tikrumo galime būti tikri, – mažytė dalelė, lyginant su tuo, dėl ko abejojame. Dalykų, kurių apskritai nežinome, turbūt dar gerokai daugiau – tik, deja, šito užtikrintai teigti negalime.

Noriu pasakyti štai ką: tikimybė, kad ši susimovimams skirta knyga pati niekur nesusimaus, tiesą sakant, minimali. Visur, kur bus tam tikrų abejonių, bandysiu aiškiai pabrėžti: štai dėl to esame visiškai tikri, o va čia tėra mokslinės prielaidos. Stengiausi vengti bet kokių „per gerai, kad būtų tiesa“ istorijų, abejotinų pasakojimų ir istorinių anekdotų, gausėjančių, rodos, kaskart, kai kas nors perpasakoja tą patį dalyką. Tikiuosi, pavyko.

Grįžkime prie Lucy, prieš 3,2 mln. metų iškritusios iš medžio. Iš kur žinom, kad ji iškrito iš medžio? Na, 2016 m. grupė JAV ir Etiopijos mokslininkų bene svarbiausiame pasaulyje mokslo žurnale *Nature* publikavo straipsnį. Jie kompiuteriniu tomografu ištyrė suakmenėjusius Lucy kaulus ir pasitelkę trimatę kompiuterinę grafiką atkūrė jos skeletą. Mokslininkai nustatė, kad tokie kaulų lūžiai nutinka organizmui dar esant gyvam; kadangi lūžiai buvo nesugiję, tai leidžia spėti, jog kaulams lūžus Lucy buvo gyva, o netrukus po to mirė. Mokslininkai konsultavo si su daugeliu ortopedų, ir visi pasakė tą patį: tokius kaulų lūžius jie mato susidūrę su pacientais, nukritusiais iš didelio aukščio. Lucy rankų lūžiai leidžia manyti, kad ji jas ištiesė bandydama stabdyti kritimą. Iš geologinių Lucy gyventos teritorijos tyrimų mokslininkai žinojo, kad ten anuomet buvo lygi miškinga vietovė palei upelį – jokių uolų ar atodangų, nuo kurių ji būtų galėjusi nukristi. Išvada? Lucy iškrito iš medžio.

Tai buvo puikiai atliktas darbas, susilaukęs daugelio tos srities ekspertų pagyrimų. Vienintelė bėda ta, kad keletas kitų ekspertų – įskaitant Lucy atradusį Donaldą Johansoną – nebuvo įtikinti. Jie iš esmės pareiškė: „Ne, bičiuliai, jos kaulai lūžo dėl to, kas jiems nutiko pragulėjęs 3,2 mln. metų žemėje nepalaidotiems.“ (Šiek tiek perfrazuoju jų žodžius.)

Taigi... ar Lucy iškrito iš medžio? Galbūt. Netgi turbūt – greičiausiai. Daugeliu požiūriu ši knyga būtent apie tai: atliktas puikus mokslinės dedukcijos žygdarbis, bet išvada vis tiek gali būti klaidinga. Gali būti geriausias savo srities specialistas pasaulyje, nugyventi geriausius savo karjeros metus, publikuoti novatorišką tyrimą prestižiškiausiame pasaulio žurnale, kur pateiksi pribloškiančius paleontologijos ir fizikos, informacinių technologijų ir medicinos, kriminalistikos ir geologijos atradimus, kad atvertum mums precedento neturintį langą į pasaulį prieš milijonus metų ir... ir vis tiek yra pavojus, jog kažkas prieis ir pasakys: „Cha cha cha, tikrai ne.“

Kaip tik tada, kai imate manyti, kad viskas sutvarkyta ir išaiškinta, iššoka amžinai šmėžuojantis susimovimo vaiduoklis.

Prisiminkite Sigurdą Galingąjį.